

ЛІТЕРАТУРА:

1. Липовский В.В. Некоторые вопросы криминалистического исследования подписей / В.В. Липовский // Криминалистика и судебная экспертиза. – Вып. 52. – К., 2004. – С. 45–52.
2. Драпей Н.Г. Особенности почерковедческого исследования изображений подписей, нанесенных за допомогою факсимільного кліше : звіт про НДР / Н.Г. Драпей, М.Є. Бондар, Т.О. Сукманова – К. : КНДІСЕ, 2006. – 35 с.
3. Сімакова-Єфреман Е.Б. Науково-методичні проблеми комплексних судово-експертних досліджень / Е.Б. Сімакова-Єфреман // Теорія та практика судової експертизи та криміналістики. – Х., 2009. – Вип.9. – С. 185–195.
4. Сукманова Т.О. Про недопустимість використання відбитків факсимільних кліше як посвідчу вального знаку певної особи / Т.О. Сукманова // Современное состояние, проблемы и перспективы развития судебной экспертологии : материалы междунар. науч.-практ. конф. – Симферополь : Крымский НИИСЭ, 2007. – С. 287–291.
5. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page4>.
6. Наказ Міністерства фінансів України від 24 травня 1995 р. № 88 «Про затвердження Положення про доку-

ментальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG704.html.

7. Постанова Правління Національного банку України від 29 грудня 2000 р. № 520 «Про затвердження Положення про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG5343.html.

8. Воробей О.В. Техніко-криміналістичне дослідження документів : [навч.-метод. посіб.] / О.В. Воробей, І.М. Мельников, О.Г. Волошин. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 304 с.

9. Шашкин С.Б. Основы судебного-технической экспертизы документов, выполненных с использованием средств полиграфической и оргтехники (теоретический, методологический и прикладной аспекты) / С.Б. Шашкин // Теория и практика судебной экспертизы / Под ред. А.В. Пахомова. – СПб. : Питер, 2003. – С. 325–392.

10. Бондарь М.Е. Возможности решения почерковедческих задач в отношении подписей, представленных в виде оттисков факсимильных клише / М.Е. Бондарь, Н.Г. Драпей, Т.А. Сукманова // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 2008. – Вып. 54. – С. 48–56.

УДК 343.122

**ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРАВА ПОТЕРПІЛОГО
ЯК ОСНОВА ЙОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ**

Демура М.І., к. ю. н.,
асистент кафедри кримінального процесу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена аналізу процесуальних прав потерпілого, особливостей їх нормативної регламентації та практики застосування.

Ключові слова: потерпілий, процесуальні права, статус, становище, заходи забезпечення, докази, показання.

Статья посвящена анализу процессуальных прав потерпевшего, особенностей их нормативной регламентации и практики применения.

Ключевые слова: потерпевший, процессуальные права, статус, положение, меры обеспечения, доказательств, показания.

Demura M.I. PROCEDURAL RIGHTS OF THE VICTIM AS THE BASIS OF PROCEDURAL STATUS

The article analyzes the procedural rights of the victim, the characteristics of regulation and regulatory practices application.

Key words: victim, procedural rights, status, position, measures security, evidence, testimony.

Постановка проблеми. Під час вивчення наукової юридичної літератури було встановлено, що загальноприйнятим є підхід, відповідно до якого під час дослідження участі конкретного суб'єкта в правових відносинах розглядається питання його правового статусу.

Не ставлячи перед собою завдання вирішити суперечки, які стосуються елементів правового статусу особи, слід зазначити, що майже всі науковці виділяють обов'язкову триаду структурних складових правового статусу особи – її права, обов'язки та відповідальність.

Разом із визначенням правового статусу особи вважаємо за необхідне звернути увагу і на інше поняття – «правове становище особи». У науці його розглядають як узагаль-

нюючу категорію, що розкриває всі елементи закріпленого в праві статусу особи, які знаходяться між собою у взаємозв'язку, а в соціальному плані зумовлені тим положенням, яке особа займає в системі суспільних відносин [1, с. 25–26].

Мета – аналіз процесуальних прав потерпілого, особливостей їх нормативної регламентації та практики застосування.

Виклад основного матеріалу. У доктрині кримінального процесу можливе використання як поняття «процесуальний статус», так і поняття «процесуальне становище особи», оскільки вони несуть різне смислове навантаження. Якщо процесуальний статус охоплює систему прав і обов'язків особи в цілому, то процесуальне становище демонструє систему прав і обов'язків особи залежно від конкретної

форми та стадії кримінального провадження. Таким чином, процесуальне становище потерпілого може змінюватися під час кримінального провадження при збереженні ним відповідного процесуального статусу.

Наведеному розумінню поняття «праве становище особи» відповідає тлумачення терміна «становище», яке надається в словнику. Так, під становищем розуміють ті чи інші обставини, умови, в яких хто-, що-небудь перебуває; сукупність обставин, які створюють ту чи іншу ситуацію [2, с. 540].

Не потребує додаткової аргументації, що центральними елементами процесуального становища особи є її права та обов'язки. Отже, пропонуємо дослідити права та обов'язки потерпілого, якими він користується під час досудового розслідування, виявити проблеми, які виникають під час їх реалізації, та запропонувати шляхи їх вирішення.

По-перше, потерпілий має право бути повідомленим про свої права та обов'язки, передбачені КПК (п. 1 ч. 1 ст. 56 КПК). Зауважимо, що цьому праву потерпілого має кореспондувати обов'язок посадових осіб здійснити таке повідомлення. З огляду на законодавчі зміни вважаємо, що особі повідомляється про її права та обов'язки шляхом вручення пам'ятки про процесуальні права та обов'язки (ч. 2 ст. 55 КПК). Вбачається, що здійснення повідомлення шляхом вручення пам'ятки не забезпечить ефективності цієї норми. Із цього приводу, на наш погляд, необхідно звернутися до нормативних положень КПК 1960 р., відповідно до ст. 53 якого «суд, прокурор, слідчий і особа, яка провадить дізнання, зобов'язані роз'яснити особам, що беруть участь у справі, їх права і забезпечити можливість здійснення цих прав». Так, право потерпілого бути повідомленим про свої права та обов'язки має забезпечуватися двома напрямками діяльності посадових осіб: потерпілому вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки; слідчий, прокурор здійснює роз'яснення прав та обов'язків потерпілій особі. Про роз'яснення потерпілому його прав та обов'язків слідчий, прокурор має скласти окремий протокол, який засвідчується підписом потерпілого.

Вважаємо, що тільки така конструкція здатна забезпечити реалізацію потерпілим своїх прав у кримінальному провадженні та виконання покладених на нього обов'язків. На підтвердження вказаної тези можна змоделювати наступну ситуацію: потерпілий, якому було повідомлено про його права та обов'язки шляхом вручення пам'ятки, є неозібраним в юридичній термінології, і зміст обов'язку «не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні і які становлять охоронювану законом таємницю» був йому незрозумілий. Без умислу порушити покладений на нього обов'язок, проте всупереч законодавчій забороні, він розповів знайомим про деталі проведених у провадженні слідчих (розшукових) дій та їх результати, внаслідок чого підозрюваний почав переховуватися від органів досудового розслідування. Своїми діями особа вчинила правопорушення, склад

якого передбачено ст. 387 КК «Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування». Тобто через невиконання покладених на потерпілого обов'язків в окремих випадках може наставати кримінальна відповідальність. Такий приклад яскраво ілюструє необхідність роз'яснення особі її прав та обов'язків.

По-друге, потерпілий має право знати сутність підозри та обвинувачення, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження і закінчення досудового розслідування (п. 2 ч. 1 ст. 56 КПК).

Закріплюючи в КПК право потерпілого знати сутність підозри та обвинувачення, законодавець, на жаль, не передбачив гарантій реалізації цього права, оскільки в КПК не встановлено обов'язку слідчого, прокурора ознайомити потерпілого із повідомленням про підозру або обвинувальним актом. Із цього приводу зазначимо, що процесуальна дія повідомлення особі про підозру – це дія, яка передусім стосується інтересів потерпілого.

Аналізуючи положення КПК, Ю.П. Аленін та І.В. Гловюк приходять до висновку, що потерпілий має можливість ознайомитися з повідомленням про підозру лише при ознайомленні із матеріалами досудового розслідування до його завершення (ст. 221 КПК) та при відкритті матеріалів (ст. 290 КПК), а з обвинувальним актом – після призначення справи до судового розгляду (ч. 2 ст. 317 КПК). На думку науковців, затягування моменту, коли потерпілий повідомляється про підозру та обвинувачення, не сприяє своєчасності захисту його інтересів, а отже, така ситуація має бути змінена [3, с. 115]. Особливо це стосується ситуацій, коли особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, продовжувала погрожувати потерпілому, а її затримання уповноваженими особами і повідомлення про підозру фактично означає, що потерпілий може більше не побоюватися за свою безпеку.

З метою забезпечення інтересів потерпілого в кримінальному провадженні вбачається за необхідне передбачити в КПК обов'язок слідчого, прокурора відразу після складення повідомленням про підозру або обвинувального акта направляти або вручати копії цих документів потерпілому.

Для повноти розгляду позначеного питання хотілось би зупинитися ще на одному моменті: в п. 2 ч. 1 ст. 56 КПК, серед іншого, закріплено право потерпілого бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження.

Проаналізувавши положення розділу II КПК «Заходи забезпечення кримінального провадження», можна констатувати, що в КПК не передбачено обов'язку слідчого, прокурора направити або вручити потерпілому письмове повідомлення або копію ухвали слідчого судді про застосування до підозрюваного заходів забезпечення.

Однак вважаємо, що думка потерпілого має відігравати вирішальну роль під час прийняття

рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Для цього окремі науковці пропонують надати потерпілому право брати участь у судовому засіданні з розгляду клопотання про обрання заходу забезпечення, оскільки потерпілий може вказати на факти загрози його життю і здоров'ю, на деякі обставини вчинення злочину, що необхідні для встановлення обґрунтованості підозри та причетності особи до вчинення кримінального правопорушення [4, с. 16–18].

Слід зазначити, що вказана практика вже визнана деякими країнами. Наприклад, КПК Республіки Білорусь закріплює право потерпілого брати участь під час розгляду судом питання затримання, тримання під вартою, домашнього арешту підозрюваного, обвинуваченого і оскаржити таке рішення до суду (п. 7 ч. 1 ст. 50) [5].

Аналізуючи практику застосування кримінального процесуального закону в нашій країні, слід зазначити, що ухвали суду про застосування до особи заходів забезпечення кримінального провадження нерідко містять такі формулювання: «покласти на обвинуваченого наступні обов'язки: утримуватися від спілкування з потерпілими...» [6]; «у суду відсутні підстави вважати, що інші (менш суворі) запобіжні заходи, можуть забезпечити виконання обвинуваченим процесуальних обов'язків, а також запобігти його спробам незаконно впливати на потерпілих...» [7]; «суд встановив, що в потерпілого є обґрунтовані побоювання щодо подальшого застосування насильства відносно нього» [8].

Наведені приклади додатково підтверджують, що надання потерпілому можливості висловлювати власну думку з приводу застосування до особи заходів забезпечення кримінального провадження дозволить забезпечити йому особисту безпеку, а в деяких випадках (наприклад, під час вирішення питання про арешт майна підозрюваного) – гарантуватиме відшкодування йому шкоди. У зв'язку із цим доцільно п. 2 ч. 1 ст. 56 КПК доповнити наступним положенням: «потерпілий має право бути повідомленим про час і місце судового засідання про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження». Також необхідно передбачити в ст. 132 КПК, яка має назву «Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження», обов'язок слідчого, прокурора, слідчого судді під час прийняття рішення про обрання, зміну чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження щодо підозрюваного повідомляти потерпілого шляхом направлення йому копії процесуального рішення.

По-третє, потерпілий має право подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду (п. 3 ч. 1 ст. 56 КПК). У кримінальній процесуальній науці ще в 60-х роках минулого століття О.М. Ларінім було доведено, що доказування – це не тільки здійснювана у встановлених законом формах діяльність слідчого, прокурора, але й інших учасників (суб'єктів) кримінального процесу, яка полягає в дослідженні фактів про вчинений злочин

і пов'язаних із ним обставин із метою досягнення поставлених законом завдань кримінального судочинства [9, с. 12]. Вбачається, що одним із таких учасників є потерпілий.

Аналізуючи питання участі потерпілого в доказуванні, С.В. Давиденко звертає увагу на те, що кримінальне процесуальне законодавство має гарантувати не тільки дотримання прав потерпілого на своєчасне відшкодування (компенсацію) завданої кримінальним правопорушенням шкоди, а й його активність зі встановлення обставин, що входять до предмета доказування під час досудового і судового провадження [10, с. 5].

Цілковито погоджуючись із таким твердженням, наголосимо на тому, що у відповідних нормах КПК (п. 3 ч. 1 та п. 3 ч. 2 ст. 56) закріплюється право потерпілого подавати докази. Однак законодавець у подальшому жодного разу в Кодексі не використовує вказаний термін стосовно потерпілого, а замість нього застосовується словосполучення «збирати докази». До речі, термін «подання» означає лише давати, передавати що-небудь комусь, кудись [11, с. 425]. Отже, використана законодавцем конструкція «подавати докази» не передбачає попереднє збирання доказів, а означає лише факт передачі доказів від потерпілого до особи, яка здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення. З огляду на це вбачається, що з метою забезпечення єдності термінології необхідно замінити в тексті КПК поняття «подавати докази», оскільки воно не відображає суті процесів, в яких бере участь потерпілий, на термін «збирати докази».

Аналіз з ч. 3 ст. 93 КПК, де перелічені способи збирання доказів стороною захисту, потерпілим, дає можливість зробити висновок, що вказані суб'єкти не наділені правом проводити слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, що є природним, оскільки це виключна компетенція слідчого та прокурора, проте закон надає їм право ініціювати проведення вказаних дій шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які повинні бути розглянуті в строк не більше трьох днів із моменту подання (ч. 1 ст. 220 КПК). До того ж, гарантією дотримання прав потерпілого, яка здатна убезпечити його від необґрунтованої відмови в задоволенні клопотання, є право потерпілого оскаржити слідчому судді постанову слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій (п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК). Разом із тим необхідно зазначити, що на підготовку відповідних скарг витрачається багато часу, а це, у свою чергу, впливає на швидкість розслідування кримінального правопорушення, адже, як відомо, проведення окремих слідчих дій (наприклад, обшук) має найбільшу ефективність, якщо проводити їх невідкладно. Це вкотре вказує на необхідність забезпечення потерпілого кваліфікованою правовою допомогою, яка в окремих (особливих) випадках повинна надаватися за рахунок коштів державного бюджету.

Як зазначалося вище, потерпілий здійснює збирання доказів шляхом витребування та

отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб копій документів. Вказане положення породжує певну дилему: якщо потерпілий може витребувати та отримувати тільки копії документів, яким чином він може подати до суду оригінали документів, як цього вимагає положення ч. 3 ст. 99 КПК? Примітно й те, що в тексті КПК ці розбіжності жодним чином не врегульовані, а отже, на наш погляд, потребують законодавчого врегулювання. Вбачається, що є два шляхи подолання цієї прогалини: 1) наділення потерпілого правом витребувати та отримувати оригінали документів. Разом із тим може виникнути загроза знищення або пошкодження потерпілим цих фактичних даних, оскільки проконтролювати його дії буде вкрай складно; 2) змінити редакцію ч. 3 ст. 99 КПК та закріпити, що потерпілий зобов'язаний надати суду оригінал або копію документа. У випадку подання потерпілим копії документа суд своїм рішенням має витребувати оригінал наданого документа.

По-четверте, потерпілий має право оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді. Перелік рішень, дій чи бездіяльності визначений п. 1 8 ч. 1 ст. 303 КПК. Також потерпілий має право оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування (ст. 308 КПК).

Даний перелік є вичерпним, а скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження в суді (ч. 2 ст. 303 КПК). Проте глава 27 КПК «Підготовче провадження» не містить приписів про можливість розгляду таких скарг у підготовчому судовому засіданні, що фактично позбавляє потерпілого права оскаржити рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, які не перераховані в ст. 303 КПК.

На наш погляд, така позиція законодавця суттєво обмежує права потерпілого, оскільки право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування є важливою гарантією доступу до правосуддя. У той же час розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора є кримінально процесуальною формою реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист на досудовій стадії кримінального процесу [12, с. 198]. З огляду на це вважаємо, що предмет оскарження на стадії досудового розслідування не може бути вичерпним, оскільки ефективність захисту прав потерпілого залежить від швидкого реагування уповноважених органів на порушення його прав.

По-п'яте, потерпілий має право давати пояснення, показання або відмовитися їх давати (п. 6 ч. 1 ст. 56 КПК). Показання – це окреме джерело доказів (ч. 2 ст. 84 КПК). Як впливає з норм КПК, давати показання – це право, а не обов'язок потерпілого.

Так само і приймати участь у кримінальному провадженні в якості потерпілого – це право особи. Закріпивши в національному кри-

мінальному процесуальному законодавстві положення про те, що особа вільно користується правом прийняти участь у провадженні в якості потерпілого або відмовитися від участі, законодавець певною мірою обмежив її в його реалізації. Таке твердження ґрунтується на нормі, закріпленій в ч. 7 ст. 55 КПК: за відсутності згоди особи на визнання її потерпілим, в разі необхідності вона може бути залучена до кримінального провадження як свідок. У свою чергу, свідок несе кримінальну відповідальність за відмову від давання показань та за давання завідомо неправдивих показань (ст. 384, 385 КК). Тим самим потерпілого фактично позбавлено права вибору: у випадку відмови брати участь у провадженні в якості потерпілого він може бути визнаний свідком, а це означає, що право давати показання стане його обов'язком, за невиконання якого він буде притягнутий до кримінальної відповідальності.

На наш погляд, наведені норми КПК містять у собі протиріччя: не може бути свідком (тобто особою, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження) особа, якій кримінальним правопорушенням завдано шкоди. Така обов'язкова передумова набуття особою процесуального статусу потерпілого, як завдання шкоди кримінальним правопорушенням, взагалі не притаманна свідку. Практика Європейського суду з прав людини також свідчить про неможливість та помилковість визнання особи, якій завдано шкоди, свідком у провадженні [13; 14].

Крім того, свідок не має особистого інтересу в кримінальному провадженні, а отже, може бути незацікавленим у даванні показань. Вказане положення компенсується визначенням для свідка законодавчим імперативом давати показання під загрозою кримінальної відповідальності. Потерпілий, маючи особистий інтерес у провадженні, зацікавлений давати показання, а також для додаткового заохочення потерпілого слідчий, прокурор мають роз'яснити особі переваги в набутті процесуального статусу потерпілого порівняно зі статусом свідка.

У даному аспекті ми підтримуємо тезу про необхідність врахування бажання потерпілого брати участь у кримінальному провадженні або відмовитися від цього. На користь цієї пропозиції можна навести наступний аргумент. Особа, яка зазнала шкоди від суспільно небезпечного діяння, може відчувати додаткові незручності у зв'язку з участю в провадженні. Більшість переживань потерпілого не втрачає своєї сили і під час розслідування. Під час оцінки психологічного стану потерпілих під час розслідування слід брати до уваги додаткове психологічне напруження, що виникає через стресовий характер самого розслідування [15].

Задля зменшення негативних наслідків вчиненого кримінального правопорушення потерпілий повинен бути наділений правом особисто вирішувати питання своєї участі в провадженні, у зв'язку із чим, на наш погляд, слід виключити з КПК положення щодо обов'язку особи в разі необхідності брати

участь у провадженні в якості свідка, у випадках відмови брати участь як потерпілий. Крім того, існуюче положення КПК ставить потерпілого – фізичну особу та потерпілого – юридичну особу в нерівне процесуальне становище. Так, згідно з наданою законодавцем дефініцією терміна «свідок» ним може бути виключно фізична особа (ч. 1 ст. 65 КПК). Це, звісно, природно, оскільки давати показання може лише конкретна фізична особа. Проте виникає ситуація, за якої потерпілий – фізична особа в разі відмови брати участь у провадженні як потерпілий, за необхідності, може бути залучений до кримінального провадження як свідок. А потерпілий – юридична особа в разі відмови брати участь як потерпілий фактично вибуває з провадження та не несе за це відповідальності.

Підсумовуючи викладене вище, можна констатувати, що в разі відмови особи брати участь у провадженні в якості свідка та відсутності обов'язку виступати як свідок можна вести мову про відсутність показань потерпілого як джерела доказів. Проте їх відсутність має компенсуватися обов'язком прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень (ч. 2 ст. 9 КПК).

По-шосте, потерпілий має право на негайне прийняття і реєстрацію заяви про кримінальне правопорушення, визнання його потерпілим (п. 1 ч. 2 ст. 56 КПК). На наш погляд, вказане право потерпілого є складовою інформаційної передумови набуття особою статусу потерпілого. Додамо, що складовими елементами інформаційної передумови набуття особою статусу потерпілого є подання ним заяви про вчинення кримінального правопорушення, заяви про залучення до провадження як потерпілого, винесення слідчим, прокурором постанови про визнання особи потерпілим. Отже, можна стверджувати, що п. 1 ч. 2 ст. 56 КПК має бути доповнено правом на негайне прийняття і реєстрацію заяви про залучення особи до провадження як потерпілого.

Крім того, видається незрозумілим спосіб викладення законодавчих норм. Мова йде про перерахування в одній нормі таких прав потерпілого, як право на негайне прийняття і реєстрацію заяви про кримінальне правопорушення та право на визнання його потерпілим. Як відомо, особа, якій завдано шкоди кримінальним правопорушенням, не повинна чекати на визнання її потерпілим відповідними органами і статус потерпілого вона отримує «автоматично», про що свідчать положення ч. 2 ст. 55 КПК. Єдиним випадком, коли потерпілий потрапляє в залежність від рішення посадових осіб, – це коли особа не подала заяву про вчинення щодо неї кримінального правопорушення, і слідчий, прокурор, суд своїм рішенням визнає її потерпілим за умови наявності письмової згоди останньої.

Враховуючи викладене, можна стверджувати, що необхідно змінити редакцію п. 1 ч. 2 ст. 56 КПК на таку: «Потерпілий має право на негайне прийняття і реєстрацію заяви про кримінальне правопорушення, заяви про залучення до провадження як потерпілого, а також на негайне визнання його потерпілим у разі надання ним письмової згоди.

Висновки. Отже, підсумовуючи проведення дослідження, можна зробити висновок, що процесуальне становище передбачає систему прав і обов'язків особи залежно від конкретної форми та стадії кримінального провадження і може змінюватися під час кримінального провадження за умови збереження ним відповідного процесуального статусу.

Загальновідомо, що центральними елементами процесуального становища особи є її права та обов'язки. Нами було проаналізовано процесуальні права потерпілого та особливості їх реалізації на стадії досудового розслідування, встановлені прогалини правового регулювання та запропоновані шляхи їх подолання.

В умовах проведення судово-правової реформи та змін в системі правоохоронних органів важливого значення набуває ефективне застосування положень КПК 2012 р., яке неможливо визнати досконалим та таким, що відповідає сучасним потребам правозастосовної практики. У зв'язку із чим нами було висунуто пропозиції з удосконалення кримінального процесуального законодавства, які спрямовані на подолання колізій правозастосовного характеру.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Витрук Н.В. Общая теория правового положения личности / Н.В. Витрук ; Российская академия правосудия. – Москва : НОРМА, 2008. – 448 с.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемчушенка. – Київ, 2007. – 992 с.
3. Аленін Ю.П. Потерпілий у кримінальному провадженні: деякі питання / Ю.П. Аленін, І.В. Гловюк // Право України. – 2013. – № 11. – С. 112–119.
4. Горобец В. Принятие судебных решений о заключении под стражу / В. Горобец // Российская юстиция. – 2002. – № 6. – С. 16–18.
5. КПК Республіки Білорусь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pravo.by/world_of_law/text.asp?RN=hk9900295.
6. Ухвала Дніпровського районного суду м. Дніпропетровської області про зміну запобіжного заходу від 23.02.2015 р. у справі № 209/4356/13-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/50008850>.
7. Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 05.10.2015 р. у справі № 760/23434/14-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/51936663>.
8. Ухвала суду Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 02.10.2015 р. у справі № 308/4008/15-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/51814908>.
9. Ларин А.М. Доказывание на предварительном расследовании в советском уголовном процессе [Текст] : автореф. дис...канд. юрид. наук : 12.00.09 / А.М. Ларин. – Москва : Б. и., 1962. – 15 с.
10. Давиденко С.В. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування: монографія / С.В. Давиденко ; за наук. ред. Ю.М. Грошевого ; НЮАУ ім. Ярослава Мудрого. – Харків : ФІНН, 2008. – 296 с.

11. Великий тлумачний словник сучасної української мови. 250 000 слів / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

12. Шило О.Г. Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України: монографія / О.Г. Шило. – Харків : Право, 2011. – 472 с.

13. Решение Европейского Суда по правам человека по делу «Дамир Сибгатуллин против России», жалоба № 1413/05

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://european-court.ru/tag/damir-sibgatullin-protiv-rossii/>.

14. Решение Европейского Суда по правам человека по делу «Владимир Романов против России», жалоба № 41461/02 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://european-court.ru/reseniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/yurij-romanov-protiv-rossii-postanovlenie-evropejskogo-suda/>.

15. Центров Е.Е. Криминалистическое учение о потерпевшем / Е.Е. Центров. – Москва : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1988. – 160 с.

УДК 343.132

ДОМАШНІЙ АРЕШТ: ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Марочкін О.І., к. ю. н.,

асистент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Статтю присвячено дослідженню вітчизняної практики застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту у кримінальному провадженні. Розглянуто правові позиції Європейського суду із прав людини щодо вказаного запобіжного заходу.

Ключові слова: запобіжні заходи, домашній арешт, умови застосування домашнього арешту.

Статья посвящена исследованию отечественной практики применения меры пресечения в виде домашнего ареста в уголовном производстве. Рассмотрены правовые позиции Европейского суда по правам человека относительно указанной меры пресечения.

Ключевые слова: меры пресечения, домашний арест, условия применения домашнего ареста.

Marochkin O.I. HOUSE ARREST: PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS AND UKRAINIAN REALITIES

The article deals with native practice of application of house arrest as measure in criminal proceeding. Consider legal positions of European court of human rights in relation to this measure.

Key words: measures, house arrest, application of house arrest.

Постановка проблеми. У вітчизняному кримінальному процесі домашній арешт запроваджено у Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 р. (далі – КПК України) як новий, раніше не відомий національному законодавству запобіжний захід. За цей час напрацьовано певний масив слідчої та судової практики щодо його застосування, узагальнення якої є вкрай актуальним. Застосування домашнього арешту передбачає доволі відчутне втручання у приватне життя особи шляхом покладання на неї за рішенням суду заборон та обмежень. Із цих підстав за оцінками Європейського суду із прав людини (далі – ЄСПЛ) домашній арешт розглядається в тій самій площині, що й тримання особи під вартою, оскільки він пов'язаний із позбавленням свободи, виходячи з розуміння положень Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод (далі – КЗПЛ).

Ступінь розробленості проблеми. Окремі питання застосування домашнього арешту як запобіжного заходу розглядалися у працях О.Н. Агакерімова, Ф.Н. Багаутдинова, С.В. Колоскової, Є.І. Макаренко та інших вчених. Втім, вітчизняна слідча та судова практика застосування цього запобіжного заходу потребує подальшого правового аналізу через призму рішень ЄСПЛ з огляду на забезпечення прав осіб, підданих такому примусу.

Метою статті є дослідження питань, пов'язаних із застосуванням запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту з огляду на забезпечення прав осіб, до яких він застосовується, в аспекті правових позицій ЄСПЛ.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 181 КПК України домашній арешт полягає у забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби. Виходячи з переліку запобіжних заходів, закріплених у ст. 176 КПК України, домашній арешт може бути застосовано до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі. Такий запобіжний захід має застосовуватися у тих випадках, коли застава є занадто м'яким запобіжним заходом, а тримання під вартою – занадто суворим. Отже, за ступенем суворості такий захід межує з позбавленням волі у значенні ст. 5 КЗПЛ. Зокрема, у справі «Вітторіо і Луїджи Манчіні проти Італії» ЄСПЛ зазначив, що і тримання під вартою у в'язниці, і домашній арешт були для заявників позбавленням свободи, виходячи із розуміння пп. «с» п. 1 ст. 5 КЗПЛ [1].

Характеризуючи змістовне наповнення цього запобіжного заходу, С.В. Колоскова зазначає, що за своєю сутністю домашній арешт є комплексом призначених за рішенням суду заборон і обмежень, які накладають-